

Prof. dr MIROSLAV MILOJEVIC

SPOSOBNOST GENERISANJA NOVIH ORGANIZACIJA KAO FAKTOR EFIKASNOSTI FUNKCIONISANJA PRIVREDE

U v o d

Privreda je veoma složen organizam od čijeg zdravog funkcionisanja zavisi kvalitet ukupnog društvenog života. Funkcionisanje privrede podrazumeva proces neprekidnih promena, što znači da jedni delovi te privrede zastarevaju usled objektivnog toka razvoja, dok se na drugoj strani pojavljuju novi. Proces odumiranja jednih aktivnosti i delova privrede vezan je, dakle, kao i u svakom organizmu sa paralelnim procesom nastajanja i razvijanja drugih aktivnosti i delova privrede. Onda kada jedni delovi privrede ekspandiraju i razvijaju se do određene mere, tada se formiraju uslovi da se svojom ekspanzijom javi neki drugi deo koji time generiše propulziju čitavog sistema.

Razumevanje ovog procesa omogućava koncipiranje odgovarajuće politike koja vodi olakšavanju ekonomskih promena u privredi. Obrnuto je kada se to ne razume. Tada se formira politika koja je u sukobu sa realnim razvojnim potrebama privrede. Gušnje cirkulacije materije u tom organizmu izaziva degenerativne promene koje objektivno znače umanjenu sposobnost funkcionisanja. Razumljivo da se u takvoj situaciji pojavljuju odgovarajući simptomi koji ukazuju na to da politiku, kao skup instrumenata usmeravanja tokova u privredi, treba inovirati, odnosno tako prilagoditi da ona bude aktivni razvojni instrument.

Polazeći od činjenice da u našem društvu postoje jasno izražene teškoće u ovom smislu, što znači:

- eklatantno odsustvo aktivnosti osnivanja novih organizacija, i

— podržavanje postojećih organizacija, bez obzira na to što su one, veoma često, ekonomski već mrtve,

u ovom prilogu dajemo osnovne razloge koji dovode do neprekidnog silaženja sa ekonomske scene jednih organizacija i, isto tako, neprekidnog javljanja drugih. Uz naglašavanje značaja novih organizacija, razmatraju se uzroci koji dovode do nesposobnosti naše ekonomske politike da prihvati činjenice javljanja jednih organizacija i odumeranja drugih kao normalni proces funkcionisanja privrede. Konačno, naznačuju se i promene nekih stavova ekonomske politike u ovom smislu kao uslovi za koncipiranje takve politike koja bi silazak sa ekonomske scene jednih i izlazak na tu scenu drugih organizacija smatrala normalnom pojavom u privredi.

Dinamika privrede i javljanje novih organizacija

Sistem ekonomske aktivnosti društvene zajednice komponovan je od niza pojedinačnih aktivnosti koje funkcionišu sa ciljem realizacije pojedinačnih zadataka u društvenoj reprodukciji. Celina ekonomskog zadatka društva realizuje se ostvarivanjem svih pojedinačnih zadataka, koji su sa stanovišta zadovoljavanja ukupnih ekonomskih potreba društvene zajednice samo delimični zadaci. Ti delimični zadaci, organizovani u okviru posebnih formi njihovog izvršavanja, nisu u svim svojim kvalitetima dati jednom za uvek. Naprotiv, zbog menjanja načina kojim se potrebe zadovoljavaju (a to menjanje nastaje iz veoma raznovrsnih uzroka koji se koncentrišu oko dva pola snaga koje u tom procesu sadejstvuju, gde jedan pol čine snage ponude a drugi snage potražnje) moraju se menjati i uslovi i sve snage koje imaju za zadatak doprinošenje zadovoljavanju tih potreba.

Dinamika ekonomije društva ukazuje na to da će izvesne potrebe šire čas u kvantitetu čas u kvalitetu, ili istovremeno i u jednom i u drugom smislu. Neke druge potrebe, nekad u vezama raznovrsne prirode sa prethodnim, nekad sasvim nezavisno, pokazuju tendenciju prestrukturiranja, što znači postavljanja na drugačije osnove u odnosu na one koje su do tada važile. Za njih to može značiti opadanje, a u krajnjem ishodu i gušenje. U svim kombinacijama menjanja potreba, međutim, izvesne potrebe ostaju veoma otporne i održavaju svoju prirodu i dinamiku.

Za pojedinačne organizacije situacija ekspanzije i kontrakcije pojedinačnih potreba u ukupnom asortimanu društvenih potreba postavlja se kao izazov. Promene u potrebama se za njih postavlja: prvo, kao objektivno deelujuća pojava u njihovom okruženju; drugo, kao objekt njihovog stvaralačkog delovanja. To znači da se organizacioni oblici (subjekti koji deluju u tim formama) delovanja radi zadovoljenja društvenih potreba javljaju u dvostrukoj ulozi. Jednom u ulozi onih koji su pogođeni dinamikom promena u po-

trebama čijem zadovoljenju služe rezultatima svojih aktivnosti, pa su prinuđeni da reaguju, što znači da se ex post prilagođavaju promenama koje ih zatiču. Drugi put, one se javljaju kao akteri izazivanja promena kojima služe, kako bi ih preobrazile. Preobražaj potreba ovde nastaje usled aktivnog delovanja konkretne ekonomske organizacije, koja svojim preobraženim sposobnostima omogućuje viši nivo zadovoljenja društvenih potreba. Ovde konkretna organizacija deluje po ex ante principu.

Promene u domenu potreba izraz su dinamike ukupne ekonomije, njenog neprekidnog gibanja koja usleđuju kao posledica mnogih impulsa različite prirode. Za ekonomske subjekte u društvenoj ekonomiji te promene su izazovi razvoja, otvaranje prostora i prilika za kreaciju kroz koju se realizuju nove mogućnosti. U isto vreme, te promene su pretnja daljem opstanku mnogih pristupa obavljanju ekonomskih funkcija, mnogih oblika organizovanja, mnogih metoda delovanja. Novo se ne realizuje bez reperkusija po staro, jer i novo i staro su delovi jedinstvenog sistema u okviru kojeg novo i progresivno svoj prostor širi na račun starog.

U takvim okolnostima sasvim je razumljivo da jedne aktivnosti gube ekonomsko tlo, da mnoge organizacije propadaju i gube se sa ekonomske scene. Druge dobijaju uslove za svoj razmah i ekspanziju. Na globalnom ekonomskom planu ovo znači prestrukturiranje. Taj proces je burniji ili manje buran, sve u zavisnosti od mnogih okolnosti koje karakterišu totalitet ekonomskog miljea u kome se odvija. U takvim uslovima jedni delovi privrede dobijaju etikete „klasičnih grana i delatnosti“, „zastarelog“, „prevaziđenog“ i uglavnom predstavljaju populaciju gubitnika u razvoju. Drugi delovi dobijaju oznaku „propulzivnih grana“, „lokomotiva razvoja“, „industrija budućnosti“, „nosioci razvoja“, „moderni“, i u opšte oni su oni koji dobijaju sve više prostora u samoj ekonomiji i postaju favorizovani u ekonomskoj politici.

Sasvim je očigledno da privreda svakog društva (kao i globalna svetska privreda) funkcioniše po principu zastarevanja i odumiranja jednih delova svojeg organizma, uz istovremeno inoviranje i uzimanje sve više maha drugih delova tog istog organizma. Ovaj princip ima univerzalno značenje, deluje snagom prirodnog zakona i njegovo dejstvo se, u krajnjem, ne može ničim eliminisati. To dejstvo se može ograničavati, što se čini pod motivacijom rešavanja socijalnih problema, vrlo često tretirajući gubitnike kao subjekte koji imaju prolazne teškoće. Zdrav stav politike, međutim, prihvata činjenicu da je ekonomija živa materija koja mora u nekim vidovima zastarevati i odumirati, usled čega ekonomska politika prima ovo saznanje kao zakonomernost kojoj se treba staviti u službu u cilju omogućenja njenog normalnog sprovođenja. Suprotno ponašanje znači suprotstavljanje razvojnim procesima i uzrokuje retardaciju razvoja.

Značaj novih organizacija za društvenu ekonomiju

Ekonomija društvene zajednice je organizam koji ima svojih zakonitosti. U tom organizmu postoje neprekidne promene koje znače proces obnavljanja strukture i menjanja njenih funkcionalnih potencijala. U njemu dolazi s jedne strane do slabljenja jednih delova, dok se, kao kompenzacija, pojavljuje, na drugoj strani, jačanje. Tek se u bilansu opadanja moći, s jedne strane, i jačanja tih moći, s druge strane, može odrediti kakve su konačne posledice po ukupni sistem. Ekonomija u kojoj su regenerativne i razvojne funkcije jake pokazuje tendenciju razvoja.

Mehanizam reprodukovanja u društvenoj ekonomiji je veoma kompleksan. Funkcionisanje reprodukcije zahvata zaista ogromno mnoštvo raznovrsnih elemenata, njihovih uzajamnih uslovljavanja i preplitanja, sve do odgovarajućih upravljačkih strategija kojima subjekti upravljanja nastoje da u ekonomiju uvedu odgovarajuće ustrojstvo. Reprodukovanje nije nužno i prosto obnavljanje svih uslova i pretpostavki sa već formiranim karakteristikama. Naprotiv, to je, pored ostalog i permanentni proces rejuvenacije, koja je kritični moment u njoj. Sposobnost rejuvenacije uslovljena je brojnim faktorima među kojima se kao jedan od bitnih javlja sposobnost stvaranja novih organizacija.

Nove organizacije svojom pojavom donose novine u društvenoj ekonomiji. To novo se kreće od proste činjenice da njihova pojava može značiti proizvodnju i stavljanje na raspolaganje društvu nove, odnosno veće, količine proizvoda pa do suštinskog inoviranja doprinosa društvenoj ekonomiji. Veoma retko se, međutim, događa da nove organizacije nastaju sa pretenzijom proizvodnje onog što se proizvodi na način kako se to radi do momenta njenog nastupa. U doslovnom smislu reči, ovo, svakako, nije moguće, jer svaka nova organizacija — ma koliko nastojala da bude imitator — ima svoju fizionomiju koja se razlikuje od svih ostalih organizacija. Osim toga, svaka nova organizacija ima svoju specifičnu zamisao uloge koju treba da ispunjava stvaranjem rezultata sopstvenog delovanja. Ona polazi od te zamisli i, u skladu s njom, komponuje sadržaje svojeg delovanja, i — prema kvalitetima koje nastoji da realizuje — pribavlja odgovarajuće elemente i aranžira odnose između tih elemenata u funkcionisanju. A to već znači stvaralački pristup, odnosno inovativno ponašanje. U koncipiranju svih elemenata nove organizacije polazi se od postojećih dostignuća i saznanja i nastoji se da se kako celina tako i pojedinačna rešenja učine što funkcionalnijim, što znači realizaciji svrhe postojanja konkretne organizacije što više prilagođenim. Iz takvog prilaza subjekti organizacije (nosioci procesa u njima) nastoje da ostvare što više individualnih koristi. A u zdravom ekonomskom sistemu te koristi se mogu realizovati jedino time što će se dati kvalitativno i kvantitativno viši doprinos zadovoljenju društvenih potreba kojima ta organizacija služi. To, drugim rečima, podrazumeva da nova organiza-

cija čini uvek potencijalnog pretendenta na dizanje kvaliteta zadovoljenja društvenih potreba. U jednom slučaju te potrebe mogu dobiti samo jaču kvantitativnu potporu (kada nove organizacije uz hipotetički uzete stare načine stvaraju povećanu masu proizvoda ili usluga), dok u drugom (koji je prava realnost) one inoviraju svoj, otuda i društveni, način doprinošenja zadovoljavanju potreba.

Nove organizacije se razlikuju od već postojećih po onome što znače za društvenu ekonomiju. Postojeće organizacije, one koje su već osvojile svoje mesto pod suncem, praktikuju rutinizirane postupke u ostvarivanju svoje ekonomske funkcije, držeći se devize da su utabani putevi najsigurniji putevi, kao i pretpostavljene logike da će ono što im je do tada obezbeđivalo egzistenciju nastaviti da to čini i u budućnosti. Rutina je, međutim, neprijatelj inovacija i unapređenja svih vrsti. Ona ovekovečuje postojeće i ignoriše novo; ona je za status quo i protiv promena; ona računa samo na ponavljanje događaja i ne uzima u obzir izmenjene uslove. Organizacija koja se drži samo rutine, svoje iskustvo promovira u arbitra svih budućih situacija. Ona iz vidnog polja svojeg delovanja ispušta potencijale koji leže u novim pristupima. Okoštali metodi delovanja uzrokuju da takva organizacija počne, posle određenog perioda vremena, iskazivati simptome stagnacije. Novi zahtevi okruženja, kao i pojava novih organizacija koje žele da inoviraju mnoge elemente delovanja takvu organizaciju počinju postepeno da istiskuju. Ona se tada nalazi pred izborom: ili inovirati, što znači menjati svoje ponašanje u odnosu na ostvarivanje svoje uloge, ili se prepustiti entropiji.

Značenje novih i mladih organizacija za privrednu strukturu

Struktura privrednih jedinica predstavljena kao kvantitativni odnos između stabilizovanih organizacija i novih i mladih može pružiti dosta informacija o stanju privrede i njenim potencijama. Stabilizovane (zrele) organizacije imaju tip ponašanja koji se razlikuje od mladih organizacija. Ova dva tipa organizacija impliciraju dve u mnogo čemu suprotstavljene orijentacije. Stabilizovane organizacije imaju tendenciju eksploatacije stečenih prednosti, i uopšte svoju egzistenciju i perspektive svojeg funkcionisanja vezuju za manipulaciju svojim snagama i pozicijama koje su stekle. One su manje-više okoštale strukture organizovanog delovanja, dok nove i mlade organizacije iskazuju agresivnost u usvajanju novih metoda organizacije i celokupnog pristupa svojoj funkciji, a to znači i dizanja produktivnosti rada.

Zbog toga se o kvalitetima određene privrede mogu izvlačiti odgovarajući zaključci na osnovu toga koliko je procentualno učešće novih i mladih organizacija. Svakako da odsustvo akcija osnivanja novih organizacija u konkretnoj ekonomiji već govori samo

po sebi o toj ekonomiji. Stoji činjenica da je intenzitet osnivanja novih organizacija u zavisnosti od opšteg stanja razvoja privrede, ogosno od nivoa njene razvijenosti. Međutim, mnogi faktori institucionalnog karaktera imaju izvanredno značajnog učešća u tome kakva je klima u odnosu na akcije osnivanja novih organizacija. Veliki broj stabilizovanih organizacija, onih koje nisu prisiljene da menjaju osnove svojeg delovanja, ili bar ne tako da iz tih promena društvo ostvaruje koristi, znak je manje dinamičke sposobnosti ekonomije čiji su one deo. Obrnuto je u slučaju kada postoje sve pretpostavke, kako materijalne tako i one koje se tiču duhovnog stanja u društvu, da se ide na široko otvaranje vrata svim pretendentima na zasnivanje novih organizacija.

Veći broj mladih organizacija znači u najmanju ruku sledeće prednosti društvenoj ekonomiji:

a) Intenzivnost *podmlađivanja* društvene ekonomije, jer novine donosi nova organizacija. Razume se da ne treba novine odbacivati ni u okviru već stabilizovanih organizacija. Naglašavanje novih organizacija kao nosilaca novina baziramo na činjenicama života, što znači na onome što faktička ponašanja privrednih subjekata pokazuju. Te mogućnosti razvoja počivaju na faktorima kao što su: iskorišćavanje šansi koje pruža tehnološki razvoj, odnosno nove tehnologije uopšte, zatim na razvoju novih grana privrede, i korišćenje specifičnih uticaja u okviru postojećih globalno neizmenjenih uslova.

b) Mogućnost intenzivnijih *preorijentacija*, što znači i strukturalnog prilagođavanja izmenjenim uslovima. Velike organizacije se opiru promenama, njihova struktura je okoštala, ona ne omogućava niti brze niti lake i bezbolne preorijentacije. Zbog toga su one balast u situacijama kada treba izvršiti strukturalne promene. Nasuprot tome, male organizacije omogućuju relativno jednostavno prebacivanje sredstava iz jedne oblasti plasmana u drugu.

Dinamične ekonomije podrazumevaju sposobnost intenzivnog menjanja. Razumljivo da te promene ne dolaze same za sebe i još manje same od sebe, već su usmerene, dakle vođene, i sobom izražavaju posledice odgovarajućih dejstava. Centralni faktor u tome je tehnički progres koji dolazi u talasima i pruža ogromne mogućnosti inoviranja u mnogim pogledima. Periodi delovanja velikih talasa tehničkog progressa su periodi revolucionarnog menjanja strukture privrede.

Nove organizacije ne nastaju samo na linijama prodora tehnološkog progressa, i u velikim talasima investiranja radi eksploatacije tehničkih inovacija. „Dugi talasi“ definisani u smislu kako ih to Kondratijev shvata sa trajanjem od 45 do 60 godina, sa dekadom depresije, tri dekade tehničkih inovacija i investiranja i poslednjom dekadom u kojoj vlada ekonomska nesigurnost, mogu da nam posluže za razumevanje sekularnih tendencija i za potrebe koncipiranja odgovarajuće politike podržavanja razvoja. Međutim, oni nisu dovoljni da objasne pravila po kojima se formiraju i gase ekonom-

ske organizacije. I u već stabilizovanim oblastima postoji proces okoštavanja i propadanja postojećih preduzeća, iz raznovrsnih razloga. Taj proces praćen je odgovarajućim kontraakcijama formiranja novih preduzeća s ambicijom da u postojećim uslovima sa inoviranim pristupom potraže mesta za svoju egzistenciju i eventualni prosperitet. Mogućnosti inoviranja su zaista neiscrpne, pri čemu te ideje nalaze svoju najjaču potporu onda kada se sprovode u savim novim organizacijama oslobođenim svih opterećenja tradicije i svega onog što je vezano za tradiciju.

U normalnim okolnostima značajan faktor je privredni sistem sa svojom ekonomskom politikom kao komplementarnim delom, koji pruža više ili manje stimulativa da se kreće u otvaranje novih organizacija. Ukoliko se stimulišu novi privredni poduhvati, ohrabruje i podstiče inicijativa „kreativnog razaranja“ (Schumpeter), onda se stvara plodotvorna situacija potkopavanja ustaljenog drmanja iz dremeži sigurnosti, opšteg usmeravanja aktivnosti privrednika na inovaciju, čime se stvara preduslov da se postojeće potrebe zadovoljavaju na sve višem kvalitativnom nivou, kao i da se traže mogućnosti aktiviranja novih potreba kao uslova za zasnivanje novih aktivnosti. To je put čišćenja postojećih slabosti, kao i snaženje kroz ojačavanje pozicija onom što ima propulzivnu snagu, te otvaranje prostora za infuziju potpuno novog i kvalitativno nadmoćnijeg.

Ograničenja našeg sistema kao osnove za šire generisanje novih organizacija

Definisano kao društvo udruženog rada sa svim pripisanim svojstvima otvorenosti u rešavanju svih socijalnih i ekonomskih problema, naše društvo je trebalo već da na delu pokaže faktičke osobine otvorenosti prema svim inicijativama snaženja materijalne osnove društva i svih uslova razvoja. Snaženje u ekonomiji podrazumeva kako unošenje svih tekovina podsticanja razvoja proizvodnih snaga rada, kako metodom povećanja ekonomske efikasnosti postojećih organizacija, tako i stvaranjem uslova za osnivanje novih, koje će ići putem primene modernije i efikasnije tehnike i metoda organizovanja ukupne delatnosti.

Stvarnost nije, međutim, potvrdila deklarisanu potencijale samoupravnog sistema organizacije u smislu jačanja efikasnosti postojećih organizacija. Svi parametri kojima se meri i iskazuje razvoj ekonomije u poslednjoj deceniji iskazuju stagniranje i opadanje. Razumljivo je da ako su postojeće ekonomske jedinice u krizi, što znači da su u borbi za svojim sopstvenim održanjem, da ne postoje mogućnosti za izdvajanje sredstava za razvoj novih organizacija. Samo onda kada se postojeće organizacije šire i razvijaju, kada, dakle, pokazuju uspon, stvara se materijalna osnova ne samo za svoj sopstveni razvoj, već i za izdvajanje radi umnožavanja eko-

nomskih jedinica koje će svojim efektima uvećati ukupnu efikasnost privrede.

Držeći da je sposobnost stvaranja novih organizacija izraz kreativnosti u datoj ekonomiji, zatim i izraz specifičnih sposobnosti proširenog reprodukovanja, u nastavku ističemo nekoliko najznačajnijih faktora koji ili izražavaju nemoć u ovom pogledu ili deluju direktno sputavajući aktivnost ove vrste.

1. *Nedovoljna ekonomska efikasnost* privrednih jedinica je svakako najznačajniji faktor mogućnosti proširenog reprodukovanja. Ekonomski efikasno delovanje podrazumeva stvaranje dovoljne mase rezultata koji mogu kvalitetno zadovoljiti potrebe na koje su usmereni. Nizak nivo reproduktivnosti uloženi sredstava znači i ugrožavanje ekonomske aktivnosti na postojećem nivou. Onda kada se tanji materijalna osnova reprodukcije postojećih privrednih jedinica ugroženo je otvaranje novih, jer ove zahtevaju sredstva koja ne nastaju sama od sebe. Uzroci nedovoljne efikasnosti naše privrede poseban su problem, gde udela imaju kako privredno-sistemska regulacija ekonomskih odnosa subjekata u društvenoj reprodukciji i same sistemske regulacije unutrašnje strukture privrednih subjekata, naročito radne organizacije kao osnovnog privrednog subjekta, a uz to i niz drugih faktora. Istraživanja odgovora na pitanje šta to onemogućava naše privredne jedinice da podstiču višu efikasnost postavila su na dnevni red fundamentalna pitanja orijentacije u izgradnji privrednog sistema i svih bazičnih pretpostavki organizacije i funkcionisanja privrede, uključiv i pitanje svojinskih odnosa i motiva privrednog delovanja.

2. *Motivi plasiranja sredstava* društvenog sektora iz jedne u drugu organizaciju imaju takvu regulaciju da su praktično blokirani. Sredstva akumulacije jedne organizacije plasirana u drugu organizaciju praktično su izgubljena sredstva za kolektiv koji ih plasira. Dugogodišnja antiekonomska orijentacija imala je svoj uticaj na to da onaj ko plasira sredstva nema prava da njima upravlja, a stav da je kamata element odnosa koji ne smeju biti svojstveni u našem društvu stvorio je klimu odbojnosti prema plasiranju sredstava izvan sopstvene organizacije. Posledice su se ispoljile u vidu formiranja takvog stvarno delujućeg sistema plasiranja akumulacije koji je bio suprotan klasičnom ekonomskom pravilu da sredstva iz područja visoke akumulativnosti teku prema područjima visoke reproduktivnosti. Na makro planu ove posledice se kumuliraju i dovede do neprekidnog opadanja prosečne stope prinosa na angažovana sredstva. Ono što je postalo svojstvo pojedinačne organizacije, i što je formirano kao njen atribut zahvaljujući ne njenom instinktivnom ekonomskom ponašanju, već rešenjima privrednog sistema (da maksimira prinose na svoja sredstva time što će ih plasirati u okviru svojih razvojnih projekata), postalo je svojstvo čitavog sistema, odnosno ukupne društvene ekonomije. Danak maksimi koja je ugrađena u osnove privrednog sistema, a koja kaže da je za društvo dobro ono što je dobro za osnovnu organizaciju udruženog

rada, plaćen je veoma visokom cenom opadanja ukupne reproduktivne sposobnosti celog društva. Upravo u vremenu kada je princip prava na minuli rad snažno naglašavan promovišući da u jedan od principa po kojem se identifikuje odnos udruženog rada, došlo je do destrukcija u njegovom realizovanju.

3. *Prigušeni potencijali razvoja ekonomije izvan društvenog sektora*, značajno ograničavaju mogućnosti razvoja ukupne ekonomije društva. Jugoslovenski privredni sistem izgrađen je na punoj favorizaciji društvene svojine u postojećoj alternativi uređenja. Ni jedan ekonomski sistem u svetu ne funkcioniše isključivo na osnovama jednog tipa svojine. Pravilo je da u okviru istog privrednog sistema koegzistira veći broj svojinskih tipova, pri čemu svi oni nalaze zajedničkog osnova u okviru istog globalnog produkcionog odnosa. Uvek postoji preovlađujući tip, onaj tip kome je dato centralno mesto u sistemu i koji se identifikuje sa datim produkcionim odnosom koji predstavlja njegovo jezgro.

Izvan toga jezgra, kao njegovi komplementi — iako ne kao bitni po produkcionom odnosu — egzistiraju i drugi tipovi svojinskih odnosa. Funkcionalni aspekt privrednog delovanja, racionalno je gledište, ne sme se zanemariti. Svojinski odnosi su samo okviri za regulisanje odnosa subjekata u okviru date privredne jedinice, što uvek ima odgovarajućih reperkusija po celinu odnosa u društvu. Na periferiji sistema produkcionih odnosa se ne rešava pitanje sudbine produkcionog odnosa za koje se društvo zalaže. Osim toga, periferija je, u normalnim uslovima funkcionisanja datog sistema, kontrolisana centrom. Periferni sistemi svojinskih odnosa uvek imaju odgovarajuće potencijale koje mudra politika racionalno privodi nameni. Razdvajanje privredivačkog potencijala od vrste produkcionih odnosa se može vršiti do određene mere. Egzistencija netipičnih svojinskih odnosa nije dokaz nemoći tipičnog (odnosi zvanično usvojenog i svim merama favorizovanog) da njima ovlada. Odnos tih svojinskih tipova je nešto što se formira u odgovarajućem razvojnom procesu, on se menja sa menjanjem opšteg stanja društva u čijem središtu su proizvodne snage rada. Prosto potiskivanje ostalih svojinskih tipova putem odgovarajuće pravne regulative proizvodi mnoge negativne posledice. Osnovno u tome je da se time iskazuje nerazumevanje realnosti, a time i potiskivanje onog što može da donese razvojne efekte. Ovako vođena politika razvoja svojinskih tipova pokazuje se nesposobnom da integriše ostale svojinske tipove, da ih racionalno uklopi u celinu produkcionog odnosa u kom se ton određuje centralnim svojinskim odnosom.

Koje su sistemske promene neophodnost radi ostvarivanja više vitalnosti naše privrede

Nema spora da je krutost odgovarajuće privrede, njena okoštalost i statičnost, anahronizam. Privreda je onoliko zdrava i jaka koliko može promena da prihvati. Ako ona nije u stanju da ne-

prekidno inducira promene, da otvara nove horizonte razvoja, da menja naglaske u svojem sistemu, s jedne strane, i da neprekidno izlaže udarima sve ono što je u njoj zastarelo, nefunkcionalno, nepokretno i dekadentno, s druge strane, ona je prepuštena letargiji i stagnaciji. U današnjem svetu, svaka ekonomija određenog političkog prostora koja ne prihvata izazove u osvajanju novog neminovno je osuđena na ono što je do tada postigla. A to znači lišavanje mogućnosti da sama bude učesnik u trci za novim civilizacijskim tekovinama.

Danas se ekonomski najnapredniji svet konačno utvrdio u uverenju da je prihvatanje promene i obaveza izazivanja promena put koji vodi progresu. Gigantske korporacije koje su do par godina nazad važile kao ponosi sistema, kao momenti identifikacije vrednosti društvenih sistema, ne važe više kao isključivi nosioci novina. Veličinu organizovanog znanja u korporacijama, koje je tako uspešno objasnio i glorifikovao J. Galbraith, pomutili su preduzetnici sa svojim malim preduzećima, koji kao da su se javili da praktično demonstriraju da njihova vitalnost nije nešto što je pokopala istorija sa svojim razvojem. Te korporacije su, po prirodi svojeg bića, umnogome upućene na korišćenje svojih specifičnih prednosti veličine. Nove i mlade organizacije su jasno identifikovane kao izvori rasta i razvoja društvene ekonomije, kao nosioci progresivnijih metoda rada i organizacije, kao i celokupnih pristupa obavljanju ekonomske aktivnosti. One su, dakle, veoma značajan dinamizator privrede, usled čega se čine naponi da im se stvaraju mogućnosti za javljanje i ispoljavanje svega pozitivnog što u sebi potencijalno nose.

Talas vraćanja poverenja u male firme pojavio se u SAD u ovoj dekadi i koren tome nije u neuništivoj veri u privatnu inicijativu (pri čemu ni ovo ne treba eliminisati), već u činjenici da su male firme odigrale i dalje igraju značajnu ulogu u transformaciji privredne strukture. S druge strane i u SSSR-u se javljaju jasno ispoljene težnje ka otvaranju šireg prostora inicijativama koje proizvode nove organizacije. Ovde, međutim, kao posledica faktički zasnovanog uverenja da postojeća preduzeća nisu agilna u pitanjima svojeg razvoja i u davanju doprinosa zadovoljenju društvenih potreba u skladu sa očekivanjima. Zakon o ličnom radu o kom se tamo raspravlja znači odgovarajuću rehabilitaciju i privatne inicijative, otuda i drugačijih oblika svojine od do sad zvanično preferiranih.

U našim uslovima evidentan je nedostatak osnivanja novih privrednih jedinica, novih organizacija kako u društvenom sektoru tako i u „sektoru ličnog rada sredstvima u svojini građana“ i u prelaznim oblicima svojine (ugovorne organizacije udruženog rada). Statične organizacije udruženog rada postale su očigledni kočničari razvoja. Politika njihove favorizacije samo zbog toga što su sa sredstvima u društvenom vlasništvu, obezbeđenje potpune socijalne sigurnosti za zaposlene u njima, više je nanela štete razvoju

nego što je donela koristi. Postignut je socijalni mir, ali je cena tog mira veoma visoka, plaćena je stagnacijom u razvoju i ozbiljnim teškoćama koje će se protegnuti i u perspektivi. Razvoj koji je od poslednjih velikih institucionalnih promena bio izjednačavan sa razvojem produkcionih odnosa još jednom je doneo fijasko onima koji su odnose stavili ispred materijalne osnove. Preforsirani odnosi nisu doneli pozitivne povratne uticaje na materijalnu osnovu. Naprotiv, sama materijalna osnova je počela da se rastače, a njeno rastakanje je dovelo do zakonomerne posledice u vidu ugrožavanja samog produkcionog odnosa. Letargičnost ekonomskog sistema se mora ili razvejati ili, ukoliko se to ne učini, uslediće dalje ekonomsko i socijalno posrtanje do sunovrati.

Otuda su promene urgentne. Niz slabosti se mora ili ukloniti ili im se prepustiti. Slabost koja nije otklonjena ne čeka sa svojim negativnim posledicama, već ih i dalje produkuje. Produkcija slabosti dovodi, protokom vremena, do kumulacije teškoća koje rađaju socijalne tenzije. A prvi zadatak u savladavanju problema je otvaranje inicijative za sve one koji mogu doprineti pokretanju privrednog mehanizma. Nekoliko momenata je od značaja u ovom smislu.

1. Privredne subjekte *osloboditi zaštite koja je ekonomski nefunkcionalna*, što znači da sve privredne subjekte treba tretirati u skladu sa njihovom ekonomskom prirodom. Naime, ne postoji ni jedan privredni subjekt koji nije, uz to što je ekonomski, i socijalni subjekt. I nije reč o tome da se eliminiše priroda tih subjekata kao delova socio-političkog uređenja društva, već da se drugačije postavle naglasci u njihovom tretmanu. U postojećem konceptu jako je naglašen moment identifikacije osnovnih organizacija sa suštinom produkcionog odnosa udruženog rada, i celina postojećeg načina organizovanja privrednih subjekata sa celinom produkcionog odnosa udruženog rada.

Usled toga sva je zaštita pružena organizacijama udruženog rada. Ta zaštita je data blanko i utemeljena je sa organizacionom inovacijom koja je na snazi. Ali ta identifikacija nije bazirana na faktičkoj efikasnosti funkcionisanja tih organizacija kao ekonomskih jedinica. Drugim rečima, moment identifikacije je politički status organizacija udruženog rada a ne ekonomske performanse. Ono što se u njima štiti su odnosi a ne ekonomski rezultati. Organizacije udruženog rada praktički ne funkcionišu kao subjekti koji treba da se dokazuju svojim ekonomskim performansama, i da, u skladu sa tim, realizuju svoju materijalnu poziciju. One su tu da funkcionišu kao obrazac moćne realizacije prednosti propisanog načina organizacionog ustrojstva.

Takvim tretmanom organizacija udruženog rada ekonomska funkcionalnost se stavlja u drugi plan. Kriterij njihove vitalnosti je afirmisanje projekcionog odnosa udruženog rada, pa ukoliko na tom planu postižu ono što se od njih očekuje onda i same mogu očekivati zaštitu u slučaju da su na ekonomskom planu nedelotvor-

ne, odnosno ukoliko na osnovu svojih rezultata ekonomskog delovanja ne mogu da obezbede masu sredstava neophodnu za reprodukciju. Ali je to, u isto vreme i ekonomska destrukcija. Da bi se podržavali gubitnici neophodno je obezbediti određenu masu sredstava iz pozitivnih rezultata onih koji su ekonomski efikasni. Neefikasnost jednih pokriva se zahvatanjem sredstava od onih koji su efikasni. Na taj način se radni efekti veštački prelivaju od onih koji su stvaraoci ka onima koji su ekonomski nedelotvorni. Solidarnost radnika koji ostvaruju efekte na osnovu rada sa onima koji nemaju efekata je dvostruko negativna: jednom zbog toga što jednim obezbeđuje dohodak bez rada, drugi put što se oduzima dohodak od onih koji ga stvaraju. Takav dohodak se daje onima koji proizvode gubitak, što znači da se društveno sasvim nesvršishodno plasira. U konačnoj posledici javlja se svest da se ne isplati biti ekonomski delotvoran i efikasan, što na širokom frontu blokira ekonomsku inicijativnost u društvenom sektoru. Zato se i ne treba čuditi nad činjenicom da prema nekim procenama preko jedne polovine nacionalnog dohotka nastaje u tzv. sivoj ekonomiji, jer efikasnost kao da nema legaliteta u društvenom sektoru.

Ukoliko bi se sve privredne jedinice tretirale kao ekonomski subjekti u prvom redu i društveno preferirale tek onda kada ostvare ekonomske rezultate, što znači da bi im se legalitet nosioca produkcionog odnosa udruženog rada priznavao *ex post*, onda kada se ekonomski dokazi, a ne kao do sada *ex ante*, onda bi te jedinice imale i jaču ekonomsku usmerenost. Uz to, one koje su neefikasne bile bi gašene, a stvarale bi se mogućnosti za otvaranje novih, što znači da novi subjekti mogu pretendovati na upotrebu društvenih sredstava čega su raniji poverenici te upotrebe bili ekonomski nedostojni. Likvidiranje jednih organizacija i osnivanje drugih bio bi proces koji bi označavao normalnu situaciju kroz koju se vrše inovacije, jer onaj ko je nesposoban napušta ekonomsku scenu a novi dobija svoju šansu sa svojim zamislima.

2. *Pristup obavljanju ekonomskog rada široko otvoriti* kako bi se Ustavom garantovano pravo na rad zaista realizovalo. Nemoć društvenog sektora da reši problem zaposlenosti treba iskoristiti da se mandat za ostvarivanje zapošljavanja prenese sa oficijelnih društvenih institucija (društveno-političkih zajednica i organizacija) na same privredne subjekte i sve pretendente za dobijanje radnog mesta. U postojećem sistemu zapošljavanja stvorena je psihologija poklanjanja radnog mesta, umesto da se radno mesto izbori. Umesto da pojedinac bude tretiran kao problem zajednice, što je sada slučaj, zdravo je stvoriti uslove da pojedinac svojim kvalitetima osvaja radno mesto. Sigurno da bi donelo odgovarajuće plodove ukoliko bi se stvarala klima stavljanja pojedinca u poziciju da stvara proboj u svet rada, bilo time što će mu lične sposobnosti i kvalifikacije biti preporuka bilo time što će sam kreirati svoje radno mesto tako što će otpočeti odgovarajuću ekonomsku aktivnost. Takvim stavom pretendent na posao stavlja se u aktivniju ulogu,

od njega se očekuje agilnost, te se stavlja ne u pasivnu ulogu da od društva očekuje, već u poziciju da društvo od njega očekuje.

Monopol koji organi društvene zajednice imaju u kreiranju novih radnih mesta, kao u osnivanju novih organizacija, koji je tim organima donosio lagodnost u situaciji prosperiteta, ali i teško opterećenje u situaciji stagnacije treba razbijati. A to se postiže time što se dozvoljava raznovrsnim potencijalnim preduzetnicima, jednako kako u društvenom sektoru tako i izvan njega, da mogu slobodno započinjati poslovne aktivnosti. Preduzetnički monopol administrativnih i političkih organa donosi i likvidiranje slobode ekonomske inicijative onih koji su kompetentni i sposobni da snose rizik započinjanja novog. Razumljivo da postoje određene vrste poslova u kojima se ne dozvoljava inicijativa svima da se uključe sa svojim aktivnostima. Izvan toga normalno bi bilo garantovati pravo, i stimulisati sve subjekte, da započnu sa poslom. Na kraju to je i pitanje realne ekonomske demokracije organizacije ekonomske aktivnosti u društvu. U mnogim slučajevima organi društvene zajednice nisu u objektivnoj situaciji da adekvatno deluju, otuda ni da stvaraju dovoljno prostora za nova zapošljavanja. Dalje, društvo raspolaže ograničenim resursima koje mora plasirati u skladu s principom maksimalne društvene efektivnosti upotrebe. A to znači da mnoge potrebe koje se realno mogu zadovoljavati plasiranjem tih sredstava ostaju nezadovoljene. Društveno je racionalno stvoriti mehanizam da se sredstva kojima raspolažu građani uključuju u ekonomske tokove i da doprinosе rešavanju ekonomskih potreba društva. U suprotnom, ona ostaju neplodno angažovana, odnosno njihovi vlasnici ih plasiraju u oblike koji su društveno nesvršishodni.

3. *Razvijati kulturu formiranja novih organizacija i delovati na razbijanju uvreženog mišljenja da samo krupni projekti znače realan ekonomski i socijalni napredak.* Velika preduzeća su u ideološkoj favorizaciji u odnosu na mala. Ta favorizacija bazirana je na dva osnovna razloga koji se neprekidno provlače tokom razvoja socijalizma. Prvi je, da samo veliko preduzeće može da uključuje savremene tekovine tehničkog razvoja, te da proizvodnja širokog obima donosi ekonomske prednosti u vidu smanjenja jediničnih troškova proizvodnje. Drugi se odnosi na verovanje da je podružljavanje proizvodnih procesa jednostavnije u slučaju kada u okviru iste organizacije deluje veći broj radnika.

Razvoj pokazuje da se savremena proizvodnja može ekonomski racionalno organizovati i na vrlo ograničenom (malom) obimu proizvodnje. S druge strane, poslednje velike reorganizacije privrede koje su izvedene u našim uslovima išle su pravcem razbijanja složenih tehničko-ekonomskih celina na uže, samoupravnim kapacitetima proizvođača savladivije, dimenzije. Ovde kao da je rečeno da se samoupravljanje može racionalno sprovesti samo u uslovima proizvodnje na ograničenom obimu. Međutim, uprkos ovome i dalje su aktivnosti na malom obimu krajnje zapostavljene, one su izvan

društvenog interesovanja. Osnivanje novih organizacija je, takođe, društveno zapostavljen posao. Obzirom da je odluka o tome stvar političkih organa, a ovi su nastrojani krajnje neprijateljski prema rizicima, jer otvaranja novih organizacija i njihovo održanje u prvim godinama donosi zaista mnogo rizika, normalno je da osnivanje novih organizacija bude do kraja prigušeno. Umesto toga, sve se kanališe prema postojećim organizacijama. Od njih se zahteva da osvaruju razvoj, pa čak i da osnivaju nove organizacije. I ovde izostaju rezultati iz jednostavnog razloga što nema motiva za tim.

Formiranje velikog broja osnovnih organizacija udruženog rada bilo je motivisano i potrebom učenja samoupravljača. U uslovima kada mali broj ljudi odlučuje o privrednim akcijama stvara se situacija da se ispušta uključivanje velikog broja ljudi u organizaciono-upravljačke poslove. Osnovne organizacije su protivotrov takvoj tendenciji. Čudno je da nije formirana klima učenja kroz započinjanje novog posla, učenje kroz otvaranje sasvim novih organizacija gde bi se rizik preneo na samoupravljače u tim organizacijama. To bi sigurno bila škola sa visokim vrednostima, škola koja bi donela mnoge dobrobiti.

Prof. dr Miroslav MILOJEVIĆ

THE ABILITY TO GENERATE NEW ORGANIZATIONS AS FACTOR
OF THE EFFICIENT FUNCTIONING OF THE ECONOMY

(Summary)

The economy can be conceived as a population made up of economic units, which are differentiated to perform specific tasks in social reproduction. The economy as a whole can function thanks to the functioning of these units.

This population has got its structure and dynamics. Due to changes in general conditions of the functioning of the economy some parts of this population fade away, while others develop, contributing with their prosperity to the prosperity of the whole economy and society. The life of the economy is in this sense very much alike the life of biological organisms, in which some sells wither away, while others come into being, rejuvenating the organism.

2. Economic units show in their development some similarities with the biological development. They are born and shaped, they pass through the period of children's diseases, adapt themselves to their environment, they ripen and disappear in the end. However, similarity does not imply identity. Namely, some units may have a very, very long life, while others cannot even survive their children's diseases. Various phases in the development of these units suggest the critical factors on whose successful regulation their

survival and development depends. It is on this basis that the appropriate management actions are taken.

As far as managing the functioning of the whole economy is concerned, it is necessary for the social reproduction to be aware of the interdependence between the proper functioning of the economy and the structure of economic units. The structure of economic units can be stratified under different criteria. As to the criterion mentioned above, it is the age structure of economic units which is important.

3. A dynamic economy is paving the way for the working of new organizations, whose founding is the logical consequence of development. What is typical of the life of the economy is that technologies, methods of organization, products and whole organizations and sectors of the economy are getting obsolete. The consequence of the continuous struggle among economic units is that the weak ones are eliminated and replaced by those with a greater competitive power.

One of the criteria of the performance of the economy is the share of infant organizations in relations in relation to the total number of organizations. As distinct from estimates prevailing in the late 60-ies, when it was held that the performance of an economy depends on the number of big business systems, the opinion held to-day is that the vitality of the economy is determined in large measure by the system's ability to allow and make possible the setting up of new organizations.

4. The functions of infant organizations differ from those of large organizations. While large organizations are slow in getting adjusted to changes and tend to manipulate with their power and the positions they have acquired, small organizations cannot do this for the simple reason that they are lacking the qualities of large organizations. This is way they are forced to adopt approaches which are not topical of large organizations. These approaches result in the following effects; a greater flexibility of the economic structure (it is easier for small organizations to shift their funds from one investment area into another one); the innovation of products, proceses, technologies and organizations as well as a higher labour-productivity. These new organizations are important in the first place as they help to increase employment, serving as mechanism which compensates for the lost jobs and creates new ones.

5. Bearing in mind both the potential and the actual contributions of small and infant firms, many developed countries have given much weight to them in their policy of economic development. Not only do they pursue a liberal policy towards those who want to found new firms, but they also stimulate their foundation. Having many weak points and being vulnerable in many respects, this population has to be protected. However, what it needs is no unreserved protection but a protection which will help it to develop properly and to contribute to the development of the social economy.

6. There are many factors in our economy calling for such a development. The number of the unemployed persons keeps rising and is becoming a pressing economic and socio-political problem. Innovations have reached their critical points. The existing organizations are unable to absorb new

workers, which, however, might be done by new and independent organizations. The present organizational and legal forms of economic activity are inadequately differentiated, preventing new initiatives to be taken.

7. To pursue a more liberal policy in this respect is both indispensable and impossible at the same time because of many distinguished features of our economy and society. These are first of all ideological fallacies concerning the danger of the private management of assets. Secondly, economic activities through which an income can be earned are inadequately diversified. Thirdly, an insecure approach to self-employment, even though it is apparent that the social sector cannot procure new work places. Fourth, an insufficient knowledge of all the possible contributions of small and infant organizations to the economy. Fifth, a poor experience in organizing them.